

Rozmowy przy stole w Polsce i w Hiszpanii – analiza zrytualizowanych środków językowych

Dinner conversations in Poland and Spain:
analysis of ritualized linguistic units

Abstract: The aim of this paper is to describe and compare the linguistic dimension of the ritual of dining among Polish and Spanish speakers. The act of feasting, very important for the analysed cultures, not only does present a specific scheme, but it is also accompanied by a range of linguistic mechanisms introduced in concrete interactive situations. The present article exposes the most frequent speech acts, ritualized expressions and pragmatized constructions that are used during the ritual of dining in the Polish and Spanish communities. The analysis is based on the examples from oral language corpora, created in Poland and in Spain, that is transcriptions of everyday conversations of the members of described communities. The research has shown that both communities share a lot of common values related to dining, nevertheless each one of them presents some characteristic linguistic mechanisms used during the ritual.

Key words: ritual, linguistic ritualisms, linguistic pragmatics, Polish, Spanish

Abstrakt: Celem opracowania jest opis oraz porównanie warstwy językowej rytuału spożywania posiłków wśród użytkowników języka polskiego i hiszpańskiego. Akt biesiadowania, niezwykle istotny w analizowanych kręgach kulturowych, charakteryzuje się nie tylko określonym schematem zachowań, ale i różnymi środkami językowymi towarzyszącymi konkretnym sytuacjom interakcyjnym. W niniejszym artykule przedstawiono najczęściej występujące akty mowy, rytualizmy językowe oraz spragmatyzowane środki językowe wykorzystywane podczas rytuału jedzenia wśród społeczności polsko- i hiszpańskojęzycznej. Analiza opiera się na przykładach pochodzących z korpusów języka mówionego, stworzonych w Polsce i Hiszpanii, stanowiących transkrypcje codziennych rozmów członków wymienionych społeczności. Badanie pokazało, że obydwie społeczności łączy wiele wspólnych wartości związanych ze wspólnym spożywaniem posiłków, jednak każda z nich charakteryzuje się nieco odmiennymi środkami językowymi używanymi podczas rytuału.

Słowa kluczowe: rytuał, rytualizmy językowe, pragmatyka językowa, język polski, język hiszpański

Rytuał jedzenia stanowi istotny element społeczno-kulturowy praktykowany w niezliczonych zakątkach świata. Spożywanie posiłku to ważna czynność nie tylko z punktu widzenia potrzeb fizjologicznych człowieka, ale i tworzenia relacji z innymi członkami danej

społeczności. Jak wspomina Lothar Kolmer (2009), „spożywanie razem posiłków tworzy między ludźmi więź” (s. 11). Czynność ta zatem uznawana jest za jeden z rytuałów zjednoczenia, wspomagających poczucie wspólnoty, stanowiący istotny element w tworzeniu relacji interpersonalnych.

Na każdy rytuał składa się wiele czynników (określone czynności, strój, czas i miejsce, etc.). Nie inaczej jest w przypadku rytuału jedzenia – autorzy rozmaitych prac antropologicznych analizują porę dnia i miejsce, w którym spożywane są posiłki, usytuowanie uczestników, rodzaj podawanych dań czy znaczenie konkretnych czynności. Rytuałom towarzyszy też najczęściej warstwa językowa stanowiąca przedmiot niniejszego opracowania. Po krótkim przedstawieniu pojęcia rytuału w antropologii oraz w językoznawstwie przejdę do omówienia środków językowych towarzyszących rytuałowi spożywania posiłków i charakterystycznych dla dwóch kręgów kulturowych: polskiego oraz hiszpańskiego (z Półwyspu Iberyjskiego).

Rytuał w antropologii

Pojęcie rytuału stanowi jeden z kluczowych tematów badań antropologicznych. Spotykając nieznaną dotąd społeczność, zaobserwowano, że rytuały tworzą ważny element kultury. Stąd też zainteresowanie antropologów przebiegiem, znaczeniem i podejściem członków społeczności do wykonywanych przez nich czynności rytualnych. Na przestrzeni wieków uczeni podejmowali próby zdefiniowania i wytłumaczenia zjawiska rytuału, przyjmując bardzo różne perspektywy badawcze (Pawlik, 2006; Rajewski 2004, 2006; Rothenbuhler, 2003). Już w starożytności Herodot podczas swoich podróży zauważył, że różne społeczności praktykują specjalne ceremonie i obrzędy skierowane ku wyznawanym bóstwom. Co ciekawe, choć w każdej kulturze bogowie inaczej się nazywali, to pełnili podobne funkcje, dysponując podobnymi mocami.

Początkowo rytuał traktowano jako akt religijny kulturowany w społecznościach o odmiennych dla zachodnich kultur zwyczajach. Jednak w późniejszych czasach badacze zaobserwowali, że rytuały mogą mieć charakter zarówno religijny, jak i świecki. Co więcej, rytuały stanowią nie tylko nieodłączny element życia społeczności uznawanych za egzotyczne, lecz także towarzyszą w życiu codziennym każdemu z nas. Dlatego wielu współczesnych autorów (m.in. Maisonneuve, 1995; Rothenbuhler, 2003) za przedmiot analizy obiera rytuały i religijne, i tzw. codzienne (świeckie).

Problematyka interpretacji znaczenia rytuału została dokładnie opisana przez Catherine Bell (1992). Antropolożka zaobserwowała, że na odtworzenie znaczenia rytuału w dużym stopniu wpływa określony, wyznawany przez badacza system wartości, który ukształtował się w konkretnych warunkach społeczno-kulturowych. Innymi słowy, odczytujemy znaczenia rytuałów według znanych nam wartości. Z tego względu we wszelkich badaniach nad czynnościami rytualnymi powinno się w pierwszej kolejności zakładać przeanalizowanie tzw. *cultural facts*, czyli wartości charakterystycznych dla danej kultury. Zrozumienie, że elementy kultury mogą się różnić w zależności od danej społeczności, umożliwia nam przybliżenie prawdziwego znaczenia czynności rytualnych.

W prezentowanym opracowaniu zostanie przeanalizowana warstwa językowa rytuału spożywania posiłków w Polsce oraz w Hiszpanii. Jest to rytuał o charakterze świeckim,

który przebiega najczęściej według określonego schematu. Poszczególne elementy rytuału (kolejność i rodzaj spożywanego dań, usadzenie uczestników, ich strój etc.) wraz z wykorzystywanymi środkami językowymi tworzą sieć znaczeń istotnych dla danego kręgu kulturowego.

Rytuał w językoznawstwie

Problematyce czynności rytualnych poświęcone zostały również prace z dziedziny językoznawstwa. Element rytualizacji występuje najczęściej podczas analizy tych środków językowych, które powtarzają się w konkretnych sytuacjach, w określonej formie, pełniąc funkcje związane z obowiązującą w danej społeczności etykietą językową. Wielu autorów traktuje podobne jednostki jako szczególny rodzaj wyrażen frazeologicznych (tego rodzaju klasyfikacja pojawia się m.in. w następujących pracach: Corpas Pastor, 1996; García-Page, 1995; Zamora Muñoz, 2014). Wśród proponowanych modeli interpretacyjnych Karin Aijmer (1996) stosuje pojęcie rutyny konwersacyjnej. Jest to wyrażenie, które pełni istotne funkcje na poziomie interakcyjnym – umożliwia swobodny przebieg rozmowy oraz reguluje relacje pomiędzy uczestnikami interakcji. Aijmer analizuje określone formuły, np. *thank you*, ukazując, kiedy, w jakich sytuacjach i w jakim celu są używane przez społeczność anglojęzyczną.

Oprócz badań, w których za przedmiot analizy wybierane są konkretne wyrażenia językowe, ukazują się również prace, których autorzy podejmowali tematykę zrytualizowanych aktów mowy. Zgodnie z zapoczątkowaną przez Johna Langshawa Austina (1976/1955) i rozwiniętą przez Johna Searle'a (1979) teorią, użytkownicy języka realizują rozmaite typy aktów mowy, które wyrażają się za pomocą konkretnych środków językowych. Należy jednak pamiętać, że, jak podkreśla Anna Wierzbicka (1994), języki różnią się od siebie rodzajem środków, które służą do wyrażania określonych aktów mowy, ale i same akty mowy mogą kryć w sobie odmienne znaczenia społeczno-kulturowe. Na przykład, akt przepraszenia ma nieco inne znaczenie wśród członków społeczności anglojęzycznej i inne wśród użytkowników języka japońskiego. Badanie tego typu wyrażen powinno zatem obejmować analizę wartości kulturowych obowiązujących w danej społeczności (do podobnych wniosków, za pomocą nieco innego typu analizy, dochodzi przywołana już wcześniej Bell).

W niniejszym artykule badane elementy językowe zostały podzielone na trzy grupy. W pierwszej grupie przedstawiono akty mowy, występujące z dużą częstotliwością podczas spożywania posiłków. Materiał zawarty w drugiej i trzeciej grupie poświęcono środkom językowym wykorzystywanym podczas jedzenia – rytualizmom językowym, czyli wyrażeniom, które uległy procesowi rytualizacji, oraz spragmatykalizowanym mechanizmom językowym.

Rytuał posiłku

Rytuał spożywania posiłków od wieków stanowi istotny element życia społeczno-kulturowego (zob. Głazek, 2008; Gottwald i Kolmer, 2009; Montanari, 2011). W kulturach europejskich posiłek przebiega według następującego schematu (Geck, 2018, s. 156):

- (a) X i Y (albo więcej osób) spotykają się, aby zjeść posiłek¹;
- (b) X i Y siadają przy stole (jest też możliwe, że jedzą na stojąco);
- (c) X i Y zaczynają jeść;
- (d) X i Y jedzą;
- (e) X i Y kończą jeść.

Jak podkreśla Sabine Geck, każdemu z wymienionych etapów towarzyszą rozmaite wyrażenia językowe. Na podstawie przeanalizowanych transkrypcji rozmów podczas posiłków zawartych w *Narodowym Korpusie Języka Polskiego* (Pęzik, 2012) oraz w hiszpańskim korpusie Val.Es.Co 2.1 (Cabedo-Nebot, Pons Boderia, (red.), 2021) opracowałam analizę zachowań językowych dla społeczności polsko- i hiszpańskojęzycznej. Celem badania jest przedstawienie zarówno różnic, jak i podobieństw zaobserwowanych w tych dwóch kręgach kulturowych.

Akty mowy towarzyszące rytuałowi posiłku

Warstwę językową towarzyszącą wspólnemu spożywaniu posiłków możemy podzielić na dwa rodzaje. Po pierwsze, rytuał jedzenia jest okazją do prowadzenia rozmów na różne tematy, uzależnione od zainteresowań i cech poszczególnych uczestników, ich wzajemnych relacji, sytuacji, w której spożywany jest posiłek etc. Dorota Rancew-Sikora (2015) opisuje je jako tzw. małe rozmowy, czyli sekwencje obejmujące różne tematy poruszane podczas aktu spożywania posiłku. Po drugie, rozmowy kształtują się również wokół samego rytuału, część interakcji zwrócona jest ku aktowi jedzenia – to właśnie tym fragmentom przyglądam się w niniejszym artykule.

Podczas rytuału spożywania posiłku powtarzają się pewne akty mowy. Nie są one wyłączone dla tej konkretnej sytuacji społecznej, pojawiają się w niej jednak stosunkowo często. Co ciekawe, są one charakterystyczne dla obydwu kręgów kulturowych. Jest to najprawdopodobniej związane z wykształconym w kulturach europejskich etosem wspólnego posiłku wśród członków społeczności zarówno polsko-, jak i hiszpańskojęzycznej. Pewne wartości zatem wydają się podobne. Wśród aktów mowy pojawiających się podczas rytuału posiłku wyróżnić należy:

Oferowanie jedzenia / zachęcanie do niego

- (1) 237 A: weź sobie, tam jest jeszcze schabowy²
238 B: dobrze
- (2) 207 D: Toni ¿vas a probar mi ensaladilla rusa?
(‘Toni, spróbujesz mojej sałatki?’)

Z praktycznego punktu widzenia oferowanie jedzenia, przypominanie, że gość może się poczęstować, wydaje się zbędne. Sam rytuał posiłku zakłada bowiem, że uczestnicy będą

¹ W opisie pominięto sytuację, gdy do posiłku zasiada jedna osoba.

² W przykładach zastosowano transkrypcję mowy potocznej, tu – niezobowiązującej konwersacji przy stole – stąd kolokwializmy czy, sprawiające wrażenie błędu, uproszczenia fonetyczne.

jedli przyrządzone potrawy. Jego znaczenie związane jest z ważnym elementem kulturowym – zarówno w Polsce, jak i w Hiszpanii chęć dzielenia się z innymi jest uznawana za jedną z podstawowych wartości. Oferowanie jedzenia stanowi zatem wyraz umiejętności/chęci dzielenia się z innymi.

Oferowanie pomocy

- (3) 195 przynieść ci ten talerz? oprzyj tam sobie
- (4) 300 A: dla ciebie nie ma nakrycia?
301 B: ja przyniosę se chleba nie ma
302 C: to ja przyniosę
- (5) 93 B: ¿alguien quiere vaso?
(‘czy chce ktoś szklankę?’)

Na rytuał jedzenia, oprócz kluczowego elementu, jakim są potrawy, składają się również czynności związane z nakrywaniem, podawaniem, nakładaniem etc. Czynnościom tym towarzyszą akty oferowania pomocy, które wyrażają kolejną istotną wartość kulturową – chęć pomagania.

Chwalenie przyrządzonych dań

- (6) 1033 A: pyszne te lody były
- (7) 64 C: mamá↑ están buenos los macarrones ¿eh? tienen buena pinta³
(‘mamo, dobre te kluski, eh, smacznie wyglądają’)

Pochwalenie dań stanowi nieodłączny element każdego posiłku, zwłaszcza jeśli są one przyrządzone domowo. W kulturach zarówno polskiej, jak i hiszpańskiej wyrażenia uznania wobec jedzenia to ważny etap wspólnego spożywania posiłku. Jak podkreśla Geck (2018), w kulturze hiszpańskiej jest to obowiązkowy moment aktu jedzenia. Takie zachowanie uważa się za zgodne z powszechnie przyjętymi zasadami etykiety, a ich brak może świadczyć o złych manierach albo że posiłek był niesmaczny (choć nawet w takiej sytuacji powinno się go pochwalić).

Sekwencje zawierające analizę sposobu przyrządzenia posiłku

- (8) 16 C: no tam chyba nie dają krupników?
17 B: mmm
18 A: może i dają ale
19 B: mmm chyba nie Francuzi lubią takie gęste zupy takie zupy krem
20 B: z pora z jakiś warzyw właśnie

³ We wszystkich odwołaniach hiszpańskojęzycznych zachowano zapis, w tym grafie, zgodny z Val.Es.Co 2.1.

- 21 A: ja robię zupy krem jak mam na przykład dużo warzyw i ja miksuję i to wtedy mam zupę krem
- 22 B: mhm
- (9) 37 A: digo si es cocido traigo morcilla no les gusta el sabor de la morcilla en el cocido
- 38 B: ¡uy! yo- nosotros nos la comemos y todo/ pero cuando es puchero pero si hago caldo no la pongo [(())]§
- 39 A: §[es que a mi para caldo no me gusta/ para caldo no me gusta la morcilla]↓/ me gusta para puchero§
(rozmowa na temat dodawania kaszanki do gulaszu)

Spożywanie posiłku staje się często przyczynkiem do rozwinięcia tematów kulinarnych, zwłaszcza w odniesieniu do sposobów przyrządzania określonych dań. Na takie sekwencje składa się wiele aktów, jak zapytanie o sposób gotowania, opisywanie swoich technik gotowania czy krytykowanie lub chwalenie posiłku.

Interpretacja pragmatyczna aktów mowy towarzyszących posiłkom

Wymienione powyżej akty mowy stanowią ważny element rytuału jedzenia. Co więcej, w tym konkretnym kontekście komunikacyjnym, pełnią, jak się wydaje, funkcję mechanizmu grzeczności językowej, dbając o tzw. twarz poszczególnych członków interakcji. W teorii grzeczności językowej, zaproponowanej przez Penelopę Brown i Steve'a Levinsona (1987), zakłada się, że każdy z uczestników interakcji chce zachować pewien obraz siebie oraz swojego interlokutora (więcej na temat grzeczności językowej w pracach Albelda Marco i Barros García, 2013; Bravo, 2002, 2004; Hernández Flores, 2002, 2004; Kita, 2005). Istnieją dwa rodzaje „twarzy”: pozytywna, dążąca do akceptacji przez grupę, oraz negatywna, związana z potrzebą zmanifestowania odrębności i ograniczania wpływu innych. W toku interakcji pozytywnej i negatywnej „twarzy” uczestników nieustannie zagrażają przeróżne akty mowy. Gdy nie zgadzamy się z kimś, krytykujemy go czy odmawiamy mu, narażamy jego twarz pozytywną. Gdy natomiast prosimy kogoś o coś, zmuszamy go, żeby coś zrobił czy oferujemy coś (interlokutorowi trudno jest odmówić), narażamy jego twarz negatywną. W obydwu sytuacjach wspieramy się określonymi mechanizmami językowymi, które osłabiają niepożądany wpływ naszej wypowiedzi (dlatego zamiast rozkazać: *zamknij okno*, pytamy: *czy mógłbyś zamknąć okno*, stosując tryb przypuszczający i czasownik posiłkowy *móc*).

Zdarza się jednak, że uczestnicy nie narażają twarzy odbiorców wypowiedzi, lecz ogólnie przyjęte zasady społeczno-kulturowe nakazują użycia określonych środków językowych w celu utrzymania równowagi interakcyjnej. Oznacza to, że środki grzeczności językowej mogą współtworzyć określony schemat interakcyjny, powszechnie uznawany wśród członków danej społeczności. Wymienione uprzednio akty mowy zdają się pełnić właśnie tę funkcję – stanowią nieodłączny element rozmów podczas spożywania posiłków przyrządzonych przez jednego z uczestników. Rytuał jedzenia jest możliwy bez zachęcania do jedzenia, chwalenia, oferowania pomocy czy opisywania sposobu przyrządzania proponowanych dań,

jednak etos komunikacyjny w badanych społecznościach zakłada, że są to najodpowiedniejsze składniki tego typu sytuacji komunikacyjnej (pojęcie etosu komunikacyjnego zostało dokładnie omówione przez Marka Barana, 2010). Istnieją czynniki, które sprawiają, że rozmówcy nie stosują wymienionych aktów mowy. Na przykład, jeśli uczestnicy rytuału są na siebie obrażeni, jeśli bardzo się spieszą czy jeśli podczas posiłku mają coś ważnego do omówienia. Nie zmienia to jednak faktu, że w najbardziej typowej rozmowie użytkowników języka polskiego i hiszpańskiego analizowane akty mowy tworzą istotny element rytuału jedzenia zgodnie z powszechnie uznanymi normami grzeczności językowej.

Rytualizmy językowe

Zanim przejdę do przedstawienia konkretnych rytualizmów językowych, należy omówić ich definicję oraz wyjaśnić, czym, według mnie, różnią się od kolejnej analizowanej kategorii, czyli spragmatyzowanych środków językowych. Zaznaczam jednocześnie, że przedstawiona definicja rytualizmów językowych jest wynikiem przeprowadzonych przeze mnie badań i nie zawsze odpowiada definicjom zaproponowanym przez innych autorów (definicje rytualizmów językowych proponują, m.in., Małyska, 2004 czy Ożóg, 2004). Za rytualizm językowy uznaję wyrażenie językowe, które spełnia następujące warunki:

- stanowi element rytuału (religijnego lub świeckiego);
- charakteryzuje się stałą formą i znaczeniem;
- jest nieodłącznie związane z innymi elementami rytuału (jak ubiór, rekwizyty, czynności);
- prezentuje określone znaczenie wynikające z reprezentowanych przez daną kulturę wartości.

To, co odróżnia rytualizm językowy od spragmatyzowanych środków językowych, to jego silne zakorzenienie w rytuale – właśnie w ramach rytuału nabywa konkretnego znaczenia. Elementy językowe o znaczeniu pragmatycznym mogą współtworzyć rytuał, ale nie są od niego uzależnione, występują również w innych kontekstach. Porównajmy np. wyrażenia *wszystkiego najlepszego* i *o matko* – obydwa zdeterminowane przez kontekst i sytuację interakcyjną. Należy jednak podkreślić, że *wszystkiego najlepszego* stanowi nieodłączny element rytuału urodzin, imienin etc. Poza rytuałem celebrowania czyjegoś święta *wszystkiego najlepszego* nie jest używane⁴. Wyrażenie *o matko*, z kolei, może być stosowane jako reakcja na informację, komentarz czy sytuację w rozmaitych kontekstach, niekoniecznie stanowiących rytuały.

Wśród rytualizmów językowych, które towarzyszą spożywaniu posiłków, zarówno w języku polskim, jak i hiszpańskim wyróżniamy dwa główne typy (tab. 1).

Rytualizmy określające początek posiłku tworzą rytuały graniczne. Oznacza to, że stanowią granicę pomiędzy sytuacjami o charakterze nierytualnym i rytuałem. Czynności rytualne traktowane są przez społeczność jako wyjątkowe, przez zaznaczanie ich granic podkreśla się, że mamy do czynienia z wydarzeniem o szczególnym znaczeniu dla jej członków.

Podczas posiłku toast pełni specjalną funkcję – skierowany jest w stronę konkretnej osoby, w podziękowaniu za możliwość spotkania lub za łączące biesiadników relacje. Toasty wznosi się najczęściej napojami alkoholowymi, przerywając prowadzone rozmowy. Jest to

⁴ Jedynie w użyciu ironicznym, gdy ktoś zamierza zrobić coś nieodpowiedzialnego.

szczególny moment spotkania przypominający nieco praktyki o charakterze magicznym – poprzez toast usiłujemy „zaczarować” rzeczywistość, pozytywnie wpływając na przyszłość uczestników rytuału.

Tabela 1

Rytualizmy językowe towarzyszące spożywaniu posiłków – w językach polskim i hiszpańskim

Typ rytualizmu	Język	
	polski	hiszpański
Rytualizmy zaznaczające początek posiłku	<i>Smacznego</i>	<i>Buen provecho Que aproveche</i>
Rytualizmy towarzyszące toastom	<i>Na zdrowie/zdrówko Do dna</i>	<i>Salud</i>

Spragmatyzowane środki językowe

Użytkownicy języka oprócz stosowania charakterystycznych aktów mowy oraz rytualizmów językowych sięgają podczas spożywania posiłku po spragmatyzowane środki językowe. Są to mechanizmy charakterystyczne dla analizowanej sytuacji interakcyjnej, które, choć nieobowiązkowe, występują stosunkowo często, pełniąc rozmaite funkcje na poziomie interakcyjnym. Przyzwyczajenia użytkowników języka polskiego będą różniły się nieco od zaobserwowanych mechanizmów wykorzystywanych przez społeczność hiszpańskojęzyczną. W przeanalizowanych korpusach rozmów prowadzonych przy stole zauważyłam następujące tendencje:

Zdrobnienia. Jest to fenomen charakterystyczny dla społeczności zarówno polsko-, jak i hiszpańskojęzycznej. Polega na zdrabnianiu rzeczowników oraz przymiotników odnoszących się do spożywanego jedzenia.

(10) 83 B: deserek?

84 A: jaki deserek?

(11) 461 A: mogę pomidorka?

(12) 517 A: chcesz herbatki?

(13) 566 A: robota mogę musztardkę?

(14) 180 D: [mamá] ¿me puedo comer un trocico tarta↑?

(‘mamo, mogę zjeść kawałeczek tarty?’)

(15) 64 B: voy a beber muy poquico pero del otro↓ Terry

(‘napiję się bardzo troszeczkę, ale tego drugiego, Terry’)

- (16) 234 C: sí mama↓ lo he visto ya↓///toma quesito
(‘tak mamo, już to widziałem, weź serka’)

O ile hiszpańskojęzyczni mieszkańcy niektórych regionów (np. Andaluzji) uciekają się do zdrobnień podczas codziennych rozmów, o tyle wśród użytkowników języka polskiego jest to zjawisko stosunkowo rzadkie (pomijając, np. rozmowy z dziećmi). Przy stole natomiast zdrobnienia stanowią nieodłączny element większości wypowiedzi dotyczących dań, produktów etc. Możemy zatem uznać, że jest to mechanizm charakterystyczny dla tego rodzaju sytuacji interakcyjnej.

Konstrukcje [przymiotnik + czasownik] lub [rzeczownik + przymiotnik] podczas aktu chwaleńia. Za nieoznaczony porządek słów w zdaniu przyjmuje się w języku polskim szyk: podmiot – orzeczenie – dopełnienie. Możliwe są również inne układy, najczęściej jednak wiążą się z przekazywaniem dodatkowych informacji. Zauważyłam, że podczas chwaleńia spożywanych posiłków uczestnicy rozmowy często zmieniają kanoniczny układ słów w wypowiedzeniach:

- (17) 1033 A: pyszne te lody były

W przykładzie (17) czasownik został umieszczony na końcu wypowiedzenia (kanonicznie uporządkowane zdanie przybrałoby formę *Te lody były pyszne*). Oprócz tego, w wypowiedzeniach pozbawionych orzeczenia uczestnicy rozmowy, chwając daną potrawę, odwracają bardziej typowy dla języka polskiego porządek [przymiotnik + rzeczownik]:

- (18) 74 A: to wiesz wyłącza mnie i ona dzwoni nie. kiełbaska pyszna

Zamiast *pyszna kiełbaska* pojawia się *kiełbaska pyszna*. Pomija się tym samym orzeczenie, tworząc konstrukcje mniej typowe dla języka polskiego. Dodatkowo, jeśli pozwala na to struktura informacyjna, zaobserwować możemy brak eksplicytnego podmiotu, który prowadzi do powstania konstrukcji [przymiotnik + czasownik]:

- (19) 145 A: ten sernik też tutaj we wsi kupowałaś?
146 B: tak
147 A: pyszny jest

Częste użycie trybu rozkazującego w języku hiszpańskim i czasownik w pierwszej osobie liczby pojedynczej w funkcji trybu rozkazującego w języku polskim. Aktom zachęcania do zjedzenia posiłku czy rozdawania napojów i dań towarzyszy w języku hiszpańskim częste stosowanie czasowników w trybie rozkazującym (nierządki powtórzone). Wśród używanych czasowników znajdujemy: *toma* (‘weź’), *ponte* (‘nałóż sobie’), *ponme* (‘nałóż mi’), *bebe* (‘napij się’), *come* (‘jedz’). Należy pamiętać, że tryb rozkazujący występuje w bardzo wielu sytuacjach komunikacyjnych, nie tylko przy stole. Kontekst wspólnego biesiadowania i ciągłego zachęcania do spożywania dań sprawia, że tryb rozkazujący pojawia się dużo częściej niż w przypadku innych rodzajów interakcji. Geck (2018)

wspomina nawet, że w hiszpańskim kręgu kulturowym zachęcanie do jedzenia przybiera niekiedy dużo bardziej nieustępliwą formę niż w innych społecznościach, nie dziwi zatem częstotliwość występowania czasowników w trybie rozkazującym.

W języku polskim natomiast zachęcaniu do jedzenia towarzyszą, oprócz trybu rozkazującego, czasowniki w 1. os. lm.

- (20) 117 A: nie grymasimy jemy jemy
 118 B: a ty nie jesz?
 119 A: ja już jadłam
 120 A: szukamy grzybków szukamy

Użycie 1. os. lm. w funkcji trybu rozkazującego stanowi interesujący fenomen niektórych sytuacji interakcyjnych. Jest to częsty mechanizm podczas rozmów z dziećmi (np. *nie biegamy*), występuje również w przestrzeni publicznej (np. *nie stajemy do tej kasy* wypowiedziane w sklepie). Możemy zaobserwować to zjawisko także podczas wspólnych posiłków.

Stopień najwyższy absolutny w języku hiszpańskim. Za jeden ze sposobów tworzenia stopnia najwyższego przymiotników w języku hiszpańskim uznaje się tzw. *superlativo absoluto*, czyli morfologiczny mechanizm dodawania przyrostka *-ísimo* do tematu przymiotnika. Jest to zjawisko odpowiadające pod pewnymi względami dodawaniu przedrostka *pre-* w języku polskim, należy jednak zaznaczyć, że jest ono nieco inaczej interpretowane przez językoznawców opisujących strukturę języka hiszpańskiego. *Superlativo absoluto* stanowi najwyższy możliwy stopień przymiotnika, a częstotliwość jego użycia związana jest z wieloma czynnikami, takimi jak położenie geograficzne, indywidualne cechy idiolektalne użytkownika języka czy sytuacja komunikacyjna. Możemy go zaobserwować m.in. w kontekście wspólnego spożywania posiłków, zwłaszcza podczas chwalenia dań:

- (21) 56 B: [mm↑] no↑ deja que me voy a beber un poquitín de vino
 57 D: [está↑]
 58 Desconocido: [(())]
 59 D: [RIQUÍSIMO]
 (rozmowa o winie)

Podsumowanie

Przedstawiona analiza warstwy językowej rytuału jedzenia doprowadziła nas do kilku wniosków. Przede wszystkim, spożywaniu posiłków towarzyszą pewne akty mowy związane z wartościami wyznawanymi przez zbiorowość danej kultury. W tym wypadku polskie i hiszpańskie realia niewiele się od siebie różnią – w obydwu kręgach kulturowych wspólne biesiadowanie ukazuje przywiązanie do podobnych wartości (jak umiejętność dzielenia się, pomoc innym etc.). Oprócz tego, podczas spożywania posiłków wypowiedzane są pewne wyrażenia, rytualizmy, o stałej formie i znaczeniu, które wprowadzają element „magiczny”

do współczesnej codzienności. Należy również pamiętać, że sytuacja spożywania posiłków stanowi tło powtarzających się, spragmatyzalizowanych środków językowych. Są one charakterystyczne dla tej konkretnej sytuacji i różnią się w zależności od analizowanego kręgu kulturowego.

Literatura

- Aijmer, K. (1996). *Conversational routines in English: Convention and creativity*. Longman.
- Albelda Marco, M., Barros García, M. J. (2013). *La cortesía en la comunicación*. Arco Libros.
- Austin, J. L. (1976/1955). *How to do things with words*. J. O. Urmson, M. Sbisà (red.). Oxford University Press.
- Baran, M. (2010). *Emotividad y convención sociopragmática. Una contribución al estudio del ethos comunicativo de la comunidad hispanohablante peninsular*. Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Bell, C. (1992). *Ritual theory, ritual practice*. Oxford University Press.
- Bravo, D. (2002). Actividades de cortesía, imagen social y contextos socioculturales: una introducción. W: D. Bravo (red.), *Actas del Primer Coloquio del Programa EDICE. La perspectiva no etnocentrista de la cortesía: identidad sociocultural de las comunidades hispanohablantes* (s. 88–108). Estocolmo.
- Bravo, D. (2004). Tensión entre universalidad y relatividad en las teorías de cortesía. W: D. Bravo, A. Briz Gómez (red.), *Pragmática sociocultural: estudios sobre el discurso de cortesía en español* (s. 15–37). Ariel Lingüística.
- Brown, P., Levinson, S. (1987). *Politeness. Some universals in language usage*. Cambridge University Press.
- Cabedo-Nebot, A., Pons Boderia, S. (red.). (2021): *Corpus Val.Es.Co 2.1*. <http://www.valesco.es>.
- Corpas Pastor, G. (1996). *Manual de fraseología española*. Gredos.
- García-Page, M. (1995). Fraseologismos oracionales. *Contextos*, 4, 79–92.
- Geck, S. (2018). Guten Appetit! Las fórmulas rutinarias y el script del acto de comer desde una perspectiva intercultural (alemán-español). *Language Design*, 20, 151–162.
- Głazek, D. (2008). Wokół stołu i jedzenia (ujęcie historyczne – od przełomu XIX i XX wieku). W: A. Węgrzyniak, T. Stępień (red.), *Rytuały codzienności* (s. 99–106). Wyższa Szkoła Zarządzania Ochroną Pracy.
- Gottwald, F. T., Kolmer, L. (red.). (2009). *Jedzenie. Rytuały i magia*. E. Ptaszyńska-Sadowska (tłum.). MUZA.
- Hernández Flores, N. (2002). *La cortesía en la conversación española de familiares y amigos. La búsqueda del equilibrio entre la imagen del hablante y la imagen del destinatario*. Aalborg Universitet.
- Hernández Flores, N. (2004). La cortesía como la búsqueda del equilibrio de la imagen social. W: D. Bravo, A. Briz Gómez (red.), *Pragmática sociocultural: estudios sobre el discurso de cortesía en español* (s. 55–108). Ariel Lingüística.
- Kita, M. (2005). *Językowe rytuały grzecznościowe*. Wyższa Szkoła Zarządzania Marketingowego i Języków obcych.
- Kolmer, L. (2009). Wprowadzenie. Rytuały zjednoczenia. W: F. T. Gottwald, L. Kolmer (red.), *Jedzenie. Rytuały i magia* (s. 11–17), E. Ptaszyńska-Sadowska (tłum.). MUZA.
- Maisonnette, J. (1995). *Rytuały dawne i współczesne*. M. Mroczek (tłum.). Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.

- Małyska, A. (2004). Pojęcie rytuału na tle innych zjawisk językowych. W: J. Mazur (red.), *Rytualizacja w komunikacji społecznej i interkulturowej* (s. 25–32). Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- Montanari, M. (2011). *Il cibo come cultura*. Laterza.
- Ożóg, K. (2004). Ewolucja językowych rytualizmów społecznych i towarzyskich (od roku 1945 do chwili obecnej). W: J. Mazur (red.), *Rytualizacja w komunikacji społecznej i interkulturowej* (s. 25–32). Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- Pawlik, J. (2006). Antropologiczne badania rytuału. W: M. Filipiak, M. Rajewski (red.), *Rytuał. Przeszłość i teraźniejszość* (s. 19–37). Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- Pęzik, P. (2012). *Język mówiony w NKJP. Narodowy Korpus Języka Polskiego*. W: A. Przepiórkowski, M. Bańko, R. Górski, B. Lewandowska-Tomaszczyk *Narodowy Korpus Języka Polskiego* (s. 37–47). (red.), Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Rajewski, M. (2004). Badania rytuału w antropologii. W: J. Mazur (red.), *Rytualizacja w komunikacji społecznej i interkulturowej* (s. 33–58). Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- Rajewski, M. (2006). Badania rytuału w antropologii brytyjskiej. W: M. Filipiak, M. Rajewski (red.), *Rytuał. Przeszłość i teraźniejszość* (s. 39–70). Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- Rancew-Sikora, D. (2015). Opowiadanie w społecznym układzie stołu. Analiza konwersacyjna spotkań rodzinnych. *Studia Humanistyczne AGH*, 14(1), 25–43.
- Rothenbuhler, E. (2003). *Komunikacja rytualna. Od rozmowy codziennej do ceremonii medialnej*. Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Searle, J. (1979). *Expression and meaning. Studies in the theory of speech acts*. Cambridge University Press.
- Wierzbicka, A. (1994). Cultural scripts: A semantic approach to cultural analysis and cross-cultural communication. W: L. F. Bouton, Y. Kachru (red.), *Pragmatics and Language Learning*, 5.
- Zamora Muñoz, P. (2014). Los límites del discurso repetido: la fraseología periférica y las unidades fraseológicas pragmáticas. *Verba*, 41, 213–236.